

ТЕМА 1. ЕВОЛЮЦІЯ АГРАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

- 1. Еволюція аграрних трансформацій в Україні.**
- 2. Реформування аграрної сфери національної економіки.**

1. ЕВОЛЮЦІЯ АГРАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ.

ЕТАПИ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ:

- переведення аграрного господарства країни з оброчної системи на панщинну (XVI ст.);
- відміна кріпацтва в 1861 р. та розвиток сільського господарства України;
- Столипінська аграрна реформа 1907 р.

ЕТАПИ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ:

- аграрна політика українських національних урядів в 1917-1920 рр.;
- нова економічна політика (1922-1928 рр.);
- створення мереж машинно-тракторних станцій (МТС) (1927-1950);
- реформи Сталіна. Колективізація (1928-1933 рр.);
- аграрна політика у період після Другої світової війни;
- реформи Хрущова, спрямовані на соціалізацію села (1953-1964 рр.);
- реформи Брежнєва (1964-1982);
- реформи Андропова та Горбачова (1982-1990 рр. Прийняття у травні 1982 р. Продовольчої програми, якою було заплановано широкий спектр комплексних заходів, спрямованих на вирішення ключових проблем розвитку села.

ПОСТРАДЯНСЬКІ РЕФОРМИ:

- реформування земельних відносин та становлення ринкових відносин на селі (1990-ті рр.);
- паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам (1996р.);
- реорганізація КСП у господарські структури ринкового типу (1999 - 2000 рр.).

СТОЛИПІНСЬКА АГРАРНА РЕФОРМА (1907 Р.)

СТОЛИПІНСЬКА РЕФОРМА – ряд законодавчих актів царського уряду, спрямованих на перерозподіл селянських земельних ділянок, надання права виходу з громади, зміцнення приватної власності на землю, ліквідацію обмежень щодо відчуження надільних селянських земель.

Столипінська аграрна реформа прискорила перехід села на індустріальну основу, створила сприятливі умови для розвитку приватного селянського землеволодіння, стимулювала розвиток агрономічних заходів та посилила тенденцію до зростання товарного виробництва.

Реформу було названо за прізвиськом міністра внутрішніх справ Росії, а згодом – голови ради міністрів Петра Столипіна, який був ініціатором її проведення. Столипінська реформа була пов'язана з революційними подіями 1905 р. та невдачами царського уряду у вирішенні аграрного питання.

Уряд Столипіна видав низку законодавчих актів, основними з яких були указ 1906 р. та ухвалений на його підставі Державною думою Російської імперії закон 1910 р.

Згідно з цими законами кожному селянинові надавалося право закріпити свою земельну ділянку, що перебувала у розпорядженні сільської громади, в особисту приватну власність; після чого він мав змогу з цією землею вийти з громади, господарювати на хуторі чи отримати відруб (польова ділянка без садиби) або продати її. Селяни могли брати кредит у Селянському земельному банку. Однак ціна за викуп землі була високою, і це робило їх недосяжними для основної селянської маси.

Аграрна реформа прискорила розвиток товарних відносин у сільському господарстві, а також соціальне розшарування на селі (прискорилося відокремлення заможної верхівки). Реформа не була доведена до кінця: з самого початку їй протидіяли як праві сили, так і ліворадикальні партії. Аграрне питання не було вирішене, ставши однією з причин революції 1917 р.

АГРАРНА ПОЛІТИКА У ПЕРІОД ПІСЛЯ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р.

Напередодні революції в Україні із загальної площі 36 млн. га с.-г . угідь 23 млн. га (64%) належали поміщикам, царській сім'ї та монастирям, а селянам – 13 млн. га (36%).

Аграрна політика українських національних урядів в 1917-1920 рр. концентрувалася практично виключно на вирішенні проблеми наділення селян землею.

Після Жовтневої революції Всеросійський з'їзд Рад прийняв Декрет про землю, за яким було конфісковано поміщицькі маєтки, скасовано право приватної власності на землю і передано її в користування селян. Національним добром оголошувались також ліси, надра і води загальнодержавного значення. Націоналізація землі встановила безоплатність селянського землекористування.

До 1920 р. близько 3 млн. безземельних селян одержали земельні наділи. Селян звільнили від орендних платежів поміщикам. Землю було виключено з товарно-грошового обігу, не дозволялася її купівля-продаж, дарування тощо.

Передбачалось два методи соціалістичної перебудови села: організацію великих державних (радянських) господарств (радгоспів) і створення виробничих кооперативів. Створення радгоспів в Україні розпочалось в 1919 р. У 1921 р. їх було 685.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО У ПЕРІОД НЕПУ (1921 – 1928 РР.)

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА – новий напрямок внутрішньої політики радянської держави. Сутність НЕПу полягала у використанні елементів ринкових відносин і різних форм власності.

ЗАХОДИ НЕПУ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ:

- заміна продрозкладки продподатком;
- вільна торгівля;
- дозвіл на оренду землі;
- дозвіл на використання найманої праці;
- державне регулювання господарської діяльності за допомогою цін, податків, кредиту;
- розвиток кооперативного руху;
- першочергове відновлення і розвиток сільського господарства як необхідної умови піднесення життєвого рівня народу та індустріалізації країни.

Фінанси та торгівля:

- поновлення вільної торгівлі;
- введення державних податків, плати за транспорт, комунальні послуги;
- випуск конвертованого червонця, вилучення старих грошових знаків.

Результати НЕПу:

- зростання господарської ініціативи, зацікавленості в результатах праці, продуктивності праці;
- швидкі темпи відбудови народного господарства;
- зростання життєвого рівня населення;
- конфлікт між ринковими відносинами та адміністративно-командною системою.

Селяни об'єднувались в споживчі товариства. Споживкооперація стала торговим посередником між виробництвом (селянином) і споживачем (городянином). У 1926-1927 рр. на споживчу кооперацію припадало більше половини всього обсягу роздрібного товарообороту. До жовтня 1928 р. всіма видами кооперації було охоплено 80% всіх селянських господарств.

Нова економічна політика дуже пожвавила сільське господарство. За сім років (1921-1928 рр.) сільгоспвиробництво в СРСР подвоїлося. Кількість селянських господарств зросла (з 3,8 млн. у 1916 р. до 5,2 млн. у 1929 р.), зросла частка заможних селянських господарств. Однак у такому процесі керівництво країни вбачало послаблення соціалістичних засад. І правляча партія зробила різкий поворот у аграрній політиці – відбулася відмова від НЕПу і перехід до вищої форми соціалізації землі – колективного господарювання.

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1928-1933 РР.)

Взимку 1927–1928 рр. в СРСР загострилася хлібозаготівельна криза (селяни відмовлялися здавати хліб за заниженими цінами при дуже високих цінах на промислові товари – так звані «ножиці цін»). Шлях виходу із кризи керівництво вбачало не у підвищенні закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, а у поверненні до методів «воєнного комунізму», примусовому вилученні хліба.

Під час здійснення колективізації повністю ігнорувався принцип добровільності при вступі селян у колгоспи, проявлялася поспішність і величезний адміністративний тиск в процесі організації колективних господарств. Під загрозою штрафів і конфіскації майна (для цього в Кримінальний кодекс було внесено відповідні зміни) почалися прямі реквізиції зерна.

Колективізація призвела до знищення заможних (так званих “куркульських”) і середняцьких селянських господарств.

Одним із головних напрямків колективізації стала **ліквідація індивідуальних господарств**. Під ліквідацію підпадали ті, хто використовував найману працю, застосовував в своєму господарстві двигун, або просто мав хату, вкриту бляхою, а не соломою. До 1932 року було ліквідовано 200 тисяч індивідуальних господарств.

«Ліквідація» набрала різних форм:

1. Селяни, які активно чинили опір колективізації, підлягали ув'язненню.
2. Заможніші «куркулі», не помічені в акціях опору, виселялися у віддалені райони СРСР (Сибір тощо).
3. Менш заможні виселялися в інші повіти в межах України.

Форсовані темпи і переважно адміністративні методи здійснення колективізації призвели до катастрофічних наслідків - дезорганізації і деградації аграрного сектору на початку 30-х років. Колективізація та примусове переселення селян призвели до руйнування продуктивних сил сільського господарства. Створені колгоспи не мали досвіду ведення великого господарства, у них не було самостійності, що виключало їх ініціативу у збільшенні виробництва продукції.

За період 1929-1932 рр. в Україні поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 41,8% , коней - на 33,3%, свиней – на 62,3%, овець – на 74%. Річний валовий збір зернових культур в СРСР 1933 і 1934 рр. становив 680 млн. ц (найнижчі показники після 1921 р.)

СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ МАШИННО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ (МТС).

Для посилення технічної бази у сільському господарстві та надання колгоспам виробничої та організаційної допомоги була створена мережа машинно-тракторних станцій (МТС). МТС впроваджували найновішу сільськогосподарську техніку, допомагали у складанні виробничих планів, обґрунтуванні чергування культур у сівозмінах, в організації праці, підготовці кадрів тощо.

Перша спроба обслуговування селянських господарств тракторами, які належали державі, була проведена радгоспом ім. Шевченка (Одеська обл.) у 1927 р. Радгосп виділив тракторну колону і на договірних засадах почав технічне обслуговування у навколишніх селах. Основною умовою було усупільнення селянських земельних наділів та виконання польових робіт на машинах самими селянами.

Приклад радгоспу ім. Шевченка став початком створення і розвитку МТС по всій країні. У 1930 р. вже функціонувало 158 МТС, у 1932 – 3100, а в 1948 р. – більш як 7600. Машино-тракторні станції відіграли велику роль у перебудові дрібного селянського господарства на велике колективне.

На основі досвіду першої МТС радгоспу ім. Шевченка госпрозрахункові тракторні загони радгоспів та інших господарств, тракторні колони сільськогосподарської кооперації були реорганізовані в машино-тракторні станції. Організатори кооперативної МТС уклали договір на повний обробіток землі з селами на умовах обов'язкової ліквідації земельних меж індивідуальних господарств. МТС надавала у розпорядження земельного товариства машини, реманент, проводила агротехнічні консультації, а села виділяли робочу силу, трактористів та допоміжних робітників.

Концентрація в МТС функцій технічного обслуговування колгоспів сприяла зміцненню колгоспів, розширенню посівних площ та підвищенню продуктивності праці. Тільки з 1932 по 1940 р. село одержало сільськогосподарських машин на суму 3,2 млрд. крб. Вартість тракторів, автомобілів і сільськогосподарських машин в розрахунку на 1 га посівів у колгоспах збільшилась до 22 крб. у 1932 р., і до 76 крб. в 1940 р. проти 6 крб. вартості реманенту, який припадав на 1 га посівів у селянських господарствах до введення МТС.

МТС стали вирішальною силою, від якої залежали здобутки колгоспного виробництва. Трактори, комбайни і машини МТС у 1937 р. змінили малопродуктивну ручну працю 7,2 млн. чоловік.

У багато разів зросла якість сільськогосподарських робіт, підвищилась урожайність, збільшилося валове виробництво продукції.

АГРАРНА ПОЛІТИКА У ПЕРІОД ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Унаслідок фашистської окупації значно послабилась матеріально-технічна база (парк тракторів і комбайнів скоротився наполовину), зменшилися посівні площі (в УРСР посівна площа в колгоспах не перевищувала 60%), знизилася врожайність і продуктивність тваринництва, зменшилася кількість працездатних колгоспників (серед працездатного населення 80% становили жінки та діти), бракувало кваліфікованих кадрів.

Скрутне становище на селі ускладнювалося непосильними податками на індивідуальне господарство (податком обкладалися кожне дерево і кущ у садку колгоспника, що змушувало останнього вирубувати фруктові дерева та ягідні кущі), низькими закупівельними цінами на сільгосппродукцію, оргнаборами сільського населення на заводи та новобудови. Крім того, на колгоспників не поширювалося пенсійне законодавство, вони не мали паспортів, отримували символічну плату за працю.

Негативно позначилася на розвитку сільського господарства постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах», внаслідок виконання якої посилились утиски щодо власників підсобних господарств, а також Закон про розкращання державного майна від 4 червня 1947 р., відновлення політвідділів на МТС. Недосконалість системи планування й управління, відсутність матеріальних стимулів і примусовий характер праці призвели до втрати інтересу в селян до праці в колективному господарстві.

У постанові РНК УРСР і ЦК КП (б)У «Про державний план розвитку сільського господарства Української РСР на 1946 р.» планувалося для колгоспів 16 східних областей збільшити посівні площі в 1946 р. порівняно з 1945 р. на 1865,8 тис. га. Втілюючи в життя рішення партії та союзного уряду, в Україні в роки першої післявоєнної п'ятирічки почалися великомасштабні, економічно необґрунтовані роботи з освоєння заплавл Дніпра, Остра, Ірпеня та інших річок. Широкого розмаху набула в республіці й меліорація земель. На 1948 р. в УРСР було осушено боліт на площі 500 тис. га, збудовано понад 6 тис. різних гідротехнічних споруд, використано при цьому 150 млн. крб. державних коштів.

АГРАРНА ПОЛІТИКА ХРУЩОВА (1953-1964 РР.)

Реформи М. Хрущова в аграрній сфері були спрямовані на виведення сільського господарства з хронічної кризи попередніх десятиліть. Йому вдалося підняти рівень колгоспно-радгоспного виробництва в СРСР завдяки вкладенню значних коштів.

Найбільшим стимулом для розвитку сільського господарства було підвищення заготівельних цін на сільськогосподарську продукцію: упродовж 1953-1958 рр. ціни підвищилися, зокрема, на зерно в 7 разів, на картоплю у 8 разів, на продукти тваринництва в 5,5 рази. Протягом цього часу грошова виплата за трудодень на колгоспника зросла в 3,8 рази.

У липні 1957 р. було скасоване обов'язкове постачання державі сільгосппродуктів колгоспниками, робітниками й службовцями. Улітку 1958 р. скасоване обов'язкове постачання та натуроплата МТС, натомість запроваджувалася єдина форма заготівель сільгосппродукції – державні закупівлі. Позитивну роль відіграло також і застосування нових технологій, заохочення використання зарубіжного досвіду. Із середини 1950-х років колгоспи почали під'єднуватися до державної електромережі.

У 1954 р. почалося освоєння *цілинних земель* Казахстану і Сибіру, яке вимагало великих людських і матеріальних ресурсів. На цілину з УРСР і із деяких інших союзних республік відправляли кошти, механізаторські кадри, техніку.

Наслідком ужитих заходів стало підвищення продуктивності праці сільськогосподарських працівників. У 1958 р. Україна здала державі зерна на 23 % більше, аніж це передбачалося планом. Урожайність зернових за 1953-1958 рр. зросла з 10,4 до 16,8 ц із гектара.

Навесні 1957 р. М. Хрущов поставив завдання «у найближчі роки наздогнати й перегнати США по виробництву м'яса, молока та масла на одну особу». Задля цього було прийнято рішення щодо пріоритетного вирощування кукурудзи на загальній площі 28 млн. га по всьому Радянському Союзу. Її повинні були використовувати як корм для збільшення продукції тваринництва. Частими були випадки, коли кукурудзою засівали території без урахування кліматичних умов і можливостей її вирощування. Тому спроба пристосувати українське господарство до цієї запозиченої в Америці культури увінчалася лише незначним успіхом.

У 1958 р. було прийняте рішення про реорганізацію машинно-тракторних станцій (МТС) у ремонтно-тракторні станції (РТС) і про обов'язковий викуп колгоспами техніки, що належала МТС.

З 1959 по 1965 рр. обсяг валової продукції у сільському господарстві України зріс всього на 10-12%, замість запланованих 70%. Посуха 1963 р. підсилила скруту із забезпеченням населення продовольством. Керівництво СРСР вперше вдалося до масштабних закупівель зерна за кордоном.

АГРАРНА ПОЛІТИКА БРЕЖНЄВА (1964-1982)

Проблемам сільського господарства було присвячено березневий 1965 року Пленум ЦК КПРС. Було зроблено усе можливе для більш швидкого розвитку аграрного сектора економіки: підвищувались закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію; запроваджувалась щомісячна гарантована грошова оплата праці колгоспників; збільшувались капіталовкладення в господарство; колгоспи звільнялись від сплати боргів державі; встановлювались тверді плани закупівель державою сільськогосподарських продуктів; заохочувався розвиток власних підсобних господарств колгоспників і робітників радгоспів, передбачалось виділення значних коштів на розвиток інфраструктури села, на розвиток культури та освіти сільського населення; планувалось звертати більше уваги на впровадження досягнень науки в сільське господарство, на підготовку спеціалістів сільськогосподарського виробництва та інше.

Збільшення капіталовкладень сприяло зростанню тракторного парку, вантажних автомобілів і зернозбиральної техніки в колгоспах і радгоспах республіки. Таким чином, енергоозброєність праці в сільському господарстві зросла в півтора рази, в два рази більше стали використовувати електроенергію у виробництві.

В колгоспах та радгоспах України збільшилось число спеціалістів сільського господарства: агрономів, зоотехніків, механізаторів. Україна продовжувала залишатися головною «житницею» СРСР, вона давала майже 23 відсотки від загальної сільськогосподарської продукції Радянського Союзу.

Проте уже на початку 70-х років негативні тенденції торкнулися й аграрного сектора економіки. До значних витрат коштів та зниження родючості ґрунтів (через їх засоленість) привело збільшення площ зрошуваних земель. Не вдалося вирішити проблеми соціального розвитку села. Більшість сіл не мали шляхів з твердим покриттям, які б з'єднували їх з районними центрами. У невеликих населених пунктах не було середніх та неповних середніх шкіл і діти змушені були ходити до шкіл, які знаходились у великих селах. На селі не вистачало будинків побуту, будинків культури, чи просто клубів.

Повільне вирішення соціальних проблем села стало однією з причин масової міграції сільської молоді в міста, в результаті чого скоротились і так обмежені трудові ресурси колгоспів і радгоспів. З іншого боку, міграція сільського населення загострила житлову проблему в містах. В Україні чисельність сільського населення скоротилась за двадцять років (з 1966 р. по 1986 р.) на 4,9 млн. осіб.

Проблема скорочення трудових ресурсів на селі змусила радянське керівництво шукати виходу з ситуації, що склалася. У 60-80-х роках традиційним стало залучення до сільськогосподарських робіт міського населення: робітників, службовців, студентів, школярів.

На травневому (1982) пленумі ЦК КПРС. Прийнято Продовольчу програму СРСР до 1990 року. В листопаді цього ж року була прийнята аналогічна Продовольча програма УРСР. Ці програми передбачали систему заходів, які були спрямовані на безперервне забезпечення населення республіки і країни в цілому продуктами харчування.

РЕФОРМИ АНДРОПОВА (1982-1984 РР.) І ГОРБАЧОВА (1985-1990 РР.)

У 1989 році було зроблено спробу реформувати й аграрний сектор економіки. Приймалися рішення, спрямовані на розвиток орендних відносин, сімейного підприємства, акціонерних товариств. Селянам було надано право утворювати своє власне фермерське господарство, що в умовах Радянського Союзу було незвичним, радикальним заходом.

Проте, незважаючи на радикальність економічних заходів, які приймалися, реформа була приречена на провал, перш за все тому, що усі ці реформи не були підкріплені продуманою кредитною, фінансовою політикою. Реформу намагались провести в умовах панування державної власності в економіці. Фактична влада зберігалася за міністерствами та чиновниками на місцях.

З великим запізненням у травні 1990 року була прийнята програма переходу до ринкової економіки, яка передбачала перехід від планової системи управління до регулювання промисловості через вільні ціни та прибуток.

Недосконалі рішення призвели до зворотного результату: замість прискореного економічного розвитку, як передбачалось, почався спад виробництва, інфляція, падіння життєвого рівня населення. З прилавків, магазинів почали зникати товари першої необхідності. Тотальний дефіцит товарів викликав регульований розподіл за списками, талонами окремих видів промислових товарів і продуктів харчування. Дефіцитними стали такі товари як пральний порошок, мило, сірники, цукор, масло і навіть хліб.

Негативну роль відіграла і непродумана «антиалкогольна» кампанія, яка привела до знищення 265 тис. га виноградників, сприяла поглибленню інфляційних процесів (країна недоотримала в бюджет близько 89 млрд. крб.), стимулювала розвиток самогонваріння.

Непоправної шкоди економіці України та її населенню завдала Чорнобильська катастрофа – вибух ядерного реактора на ЧАЕС 26 квітня 1986 року. Радіоактивному забрудненню піддалися Житомирська, Київська, Чернігівська області України. Із сільськогосподарського обігу було вилучено близько 190 тис. га колись родючих земель (так звана зона «відчуження»).

АГРАРНА ПОЛІТИКА НА ПОЧАТКУ 1990-Х РР. ТА ПІСЛЯ НАСТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, яка мала значення для формування вітчизняного законодавства, в тому числі з аграрно-селянського питання. У спеціальному розділі «Економічна самостійність» сформульовані принципово важливі положення:

1. Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

2. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створені на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян;

3. Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

З липня 1990 р. по липень 1991 р. прийнято ряд Законів, в яких містилися настанови щодо напрямків і шляхів утвердження економічної самостійності України, а саме:

- «Про ціни і ціноутворення»;
- «Про державну податкову систему в Українській РСР»;
- «Про бюджетну систему Української РСР»;
- «Про підприємство»;
- «Про власність»;
- «Про банки і банківську діяльність»;
- «Про підприємства в Українській РСР»;
- «Про систему оподаткування»;
- «Про цінні папери і фондову біржу» та інші.

2. РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.

НАЙВАЖЛИВИШИМИ ЦІННОСТЯМИ, ЯКІ МАЄМО ЗАКЛАСТИ У НОВІТНЮ АГРАРНУ ПОЛІТИКУ, ДОЦІЛЬНО ВИЗНАЧИТИ:

- **у політичному відношенні** - відповідність аграрної політики стратегічним суспільно-політичним інтересам держави щодо побудови в країні суспільно-політичного ладу (устрою), інтересам якого відповідатимуть загальнополітичний і соціально-економічний розвиток країни. У свою чергу, ключові засади такого ладу (устрою) стануть основою для формування новітнього аграрного ладу (устрою);
- **у соціальному відношенні** – базування її на ідеології селяниноцетризму і, відповідно до цього, підпорядкування механізмів здійснення і кінцевих результатів інтересам села і селянства;
- **в економічному і екологічному відношеннях** – гарантування продовольчої та екологічної безпеки країни в найсучаснішому розумінні цих категорій.

Складові аграрної реформи

Блоки реформи		Зміст реформи
I.	Визначення мети та цілей реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування теоретичних положень організаційно-структурної моделі реформи. 2. Призначення державних органів, відповідальних за процес реформування та створення механізму їх взаємодії. 3. Законодавче затвердження концепції аграрної реформи.
II.	Формування стратегії реалізації реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка проекту детального всебічного комплексного плану щодо забезпечення досягнення мети та цілей реформи. 2. Винесення проекту реформи на загальне суспільне обговорення. 3. Законодавче затвердження стратегії реформи.
III.	Інформаційно-ідеологічне забезпечення процесу реформування	Реалізація комплексу заходів щодо роз'яснення мети та змісту реформи, формування позитивного ставлення до її проведення.
IV.	Наповнення реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сталий розвиток сільських територій (обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку сільських територій, комплекс заходів щодо розвитку малого бізнесу, соціальної і інженерної інфраструктури на селі). 2. Створення загальних умов функціонування сільського господарства (удосконалення земельного законодавства, антимонопольної політики, підтримка створення і функціонування асоціацій і союзів виробників в АПК, формування системи державного інформаційного забезпечення у сфері сільського господарства, кадрове забезпечення, розвиток пріоритетних наукових досліджень і т.д.) 3. Розвиток пріоритетних підгалузей сільського господарства. 4. Досягнення фінансової стійкості сільського господарства. 5. Законодавче забезпечення складових реформи.
V.	Створення системи контролю за здійсненням реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення функціонування системи моніторингу параметрів реформи. 2. Корегування процесу реалізації реформи з урахуванням зміни ситуації та регіональних особливостей. 3. Визначення ефективності реалізації реформи у цілому та за окремими складовими.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!